

MİZAH VE HİKMET: NASREDDİN HOCA'NIN TÜRK SUFİLİĞİNDEKİ YERİ

Haşim ŞAHİN*

Öz

13. yüzyılın önemli simalarından ve mizah kültürümüzde müstesna bir yeri olan Nasreddin Hoca'nın hayatına dair verilen bilgiler menkıbelerden öteye gitmemektedir. Bununla birlikte ona ait fıkraların bir araya getirilmesiyle oluşturulan eser kadim zamandan günümüze Türk toplumunu hem güldürmüş hem de düşünmeye sevk etmiştir. Nasreddin Hoca, Akşehir'de yaşayan meşhur Rifâî şeyhi Seyyid Mahmud Hayrani'nin müridleri arasında yer almaktadır. Bu da onun mutasavvıf kimliğini ortaya koyan bir husustur. Bir mutasavvıf olarak Nasreddin Hoca'nın fıkraları sadece mizah içeren anlatılar olmayıp aynı zamanda tasavvufi/hikmetî bir yönü de bulunan, ana hatlarıyla "Mutlak Varlık" olan "Yüce Yaratıcı"nın hakikatini anlamayı hedefleyen, insan-ı kâmil ve vahdet-i vücud düşüncesini ortaya koyan anlatılar olma özelliğini de taşımaktadır. Bu tebliğde Nasreddin Hoca fıkraları içerisinde seçilen yedi fikranın içerdiği tasavvufî anlamlar çerçevesinde Hoca'nın fıkralarındaki tasavvufî derinlik izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Selçuklular, Tasavvuf, Rifâîlik, Akşehir, Sivrihisar

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi.

Abstract

The information given about the life of Nasreddin Hodja, one of the important figures of the 13th century and who has a special place in our humor culture, does not go beyond anecdotes. However, the work created by bringing together his anecdotes has both made Turkish society laugh and thought from ancient times to the present. Nasreddin Hodja was among the disciples of the famous Rifai sheikh Seyyid Mahmud Hayrani, who lived in Akşehir. This is a matter that reveals his mystical identity. As a mystic, Nasreddin Hodja's anecdotes are not only humorous narratives, but also narratives that have a mystical/wisdom aspect, aiming to understand the truth of the "Great Creator", who is the "Absolute Being" in general, and revealing the idea of the perfect man and the unity of existence. In this paper, the mystical depth in Nasreddin Hodja's jokes will be explained within the framework of the mystical meanings contained in seven jokes selected from among Nasreddin Hodja's jokes.

Keywords: Nasreddin Hodja, Seljuqs, Mysticism, Rifâiyya, Akşehir, Sivrihisar

Giriş

Nasreddin Hoca güldüren, güldürürken düşündüren bir Türk bilgesidir. O, yüzyıllardır Türk kültürünü derinden etkileyen önemli bir sima olarak tarihimizin ve düşünce dünyamızın şekillenmesinde önemli paya sahip şahsiyetlerden birisidir. Saim Sakaoğlu'nun deyimiyle; "O, bizden biridir, bizim dünümüzdür, biz ise onun yarınız". (Sakaoğlu, 2003: 285)

Nasreddin Hoca üzerine yapılan araştırmalar ana hatlarıyla onun bilge kişiliğini, Türk ve dünya düşünce tarihi içerisindeki yerini, nüktedanlığını öne çıkaran, onu dünya mizah tarihi içerisinde haklı bir yere koymayı amaçlayan bir nitelik arz eder. Aynı şekilde Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem meselesi de pek çok araştırmanın konusunu teşkil eder. Bugüne kadar Nasreddin Hoca üzerine yapılan çalışmalar onu bilge kişi, sufi, âlim, kadı, çiftçi, tüccar gibi vasıflarla değerlendirmişlerdir (Hoca'nın muhtelif kimlikleri için bkz.: Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 36-39). Nasreddin Hoca üzerine değerli çalışmaları ile tanınan Nebi Özdemir, Nasreddin Hoca'yı "Türk halk felsefesinin sembolü, Türk düşünce sisteminin bilgiler bilgesi" olarak tanımlamıştır (Özdemir, 2010: 28). Özdemir'e göre Nasreddin Hoca, "her türlü ayrımları kendi kimliğinde birleştirerek ortak bir

toplumsal kimliği temsil etmektedir” (Özdemir, 2010: 28). Onun çok farklı coğrafyalarda temsil edilmesi ve hemen her toplumda bir Nasreddin Hoca kimliğinin olması, Anadolu’da doğan bir Türk bilgesi olmakla beraber tüm toplumlarda karşılık bulduğunu göstermektedir. (Dünya ülkelerindeki Nasreddin Hoca isimleri hakkında bkz.: Sakaoğlu-Alptekin, 2009: 28). F. Ahsen Turan’a göre, Nasreddin Hoca’nın temel hususiyeti “Türk nüfusunun mevcut olduğu bütün mekânlarda, kültürel hafızada yaşama kabiliyetine sahip bir şahsiyet oluşudur” (Turan, 2021: 32).

Nasreddin Hoca’nın bu çok yönlü kimliğinin yanı sıra onu asıl öne çıkaran Ahi kültürünün güçlü bir şekilde temsil edildiği bir coğrafyada yaşamasının da bir neticesi olarak esnaf ve tüccar kişiliğidir. Nitekim, Başak Uysal ve Müzeyyen Altunbay onu bu bağlamda değerlendirmişler; fıkralarından hareketle “Hocanın kadılık, gölge kadılığı, bilirkişilik, köy hocalığı, terzi çıraklığı, çiftçilik, bakkallık, zeytin satıcılığı, yumurta satıcılığı gibi mesleklerle iştigal eden” kişiliğine dikkati çekmişlerdir (Uysal-Altunbay, 2017: 116-117). Benzer şekilde Nebi Özdemir de Nasreddin Hoca’nın mesleğinin imamlıktan çok tüccarlığa yakın olduğunu vurgulamıştır (Özdemir, 2010: 35).

Nasreddin Hoca’nın yaşadığı dönem, bazı tartışmaları beraberinde getirmekle birlikte, Selçuklu Devleti’nin son dönemi olarak kabul edilir. Kaynaklarda yer alan ifadeler çağdaşları Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltık ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî gibi onun da siyasi kaos içerisindeki bu devrin toplum nezdinde karşılık bulan simalarından birisi olduğunu göstermektedir. Gerek kendisine gerekse kızlarına ait mezar taşı buluntuları dikkate alındığında Nasreddin Hoca’nın Selçuklu Devleti’nin yıkıldığı ve yerine Türkiye’nin muhtelif şehirlerinde Türkmen beyliklerinin kurulduğu 13. yüzyılda Eskişehir ve Konya havalisinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sakaoğlu, Nasreddin Hoca’nın yaşadığı dönemin “Osmanlı İmparatorluğu’nun çekirdeğini oluşturan beyliğin kuruluşundan 90 yıl önce doğduğunu ve 15 yıl önce de vefat ettiğini; öldüğü yılın Sultan II. Mesud’un saltanat dönemine (1281-1297) rastladığını” yazmaktadır (Sakaoğlu, 2003: 288).

Sivrihisar’ın Hortu Köyü’nde imamlık yapan Abdullah Efendi ile Sıdika Hanım’ın oğlu olarak dünyaya gelen Nasreddin Hoca, ilk tahsilini babasından almış, Arapça ve Farsça dillerini öğrenmiş, Sivrihisar’da

medresede eğitim görmüş, daha sonra Seyyid Mahmud Hayrani'ye intisap etmek maksadıyla Akşehir'e göç etmiş, hayatının geri kalanını burada tamamlamıştır. Latifelerinde ve *Saltuk-nâme*'de yer alan bazı anekdotlar Hoca'nın Akşehir'de yaşadığı dönemde de Sivrihisar ile bağını koparmadığını, muhtemelen burada yaşayan ailesini/kızını ziyaret etmek yahut irşad faaliyeti yürütmek için zaman zaman Sivrihisar'a geldiğini göstermektedir.

Nasreddin Hoca yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, mizah merkezli bir eğitim/tebliğ metodunu seçmiştir. Onun yaygın olarak *Letâif* şeklinde zikredilen nükteleri sadece insanları eğlendiren anlatılar olmayıp aynı zamanda tasavvufi manalar içeren ve Hoca'nın sahip olduğu vahdet-i vücud düşüncesini ortaya koyan metinler olarak değerlendirilmelidir. Hoca'nın latifelerindeki tasavvufi boyutu inceleyen ve onun sufi kimliğini ortaya koyan bazı çalışmaların varlığı bilinmektedir. Mevleviyye'den Şeyh Burhaneddin'in yapmış olduğu şerh buna verilebilecek güzel örneklerden birisidir. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın amacı Nasreddin Hoca'nın fıkralarında yer alan tasavvufi anlayışı başından sonuna ortaya koymak olmayıp, seçilen yedi fıkra ekseninde Nasreddin Hoca'nın yaşadığı tasavvufi muhit içerisindeki yerini tespit etme, mensubu olduğu sufi geleneği ortaya koyma ve seçilen fıkralar üzerinden tasavvufi fikirlerini açıklama gayretidir.

Nasreddin Hoca ve Moğollar

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem Türkiye'nin filen Moğol/İlhanlı istilası altında bulunduğu gerek Selçuklu sultanlarının gerekse Türkmen beylerinin İlhanlı yöneticileri tarafından tayin, teftiş veya azledildikleri, siyasi bakımdan hatırı sayılır bir kaosun hüküm sürdüğü bir süreci kapsamaktadır. Selçukluların en parlak dönemini yaşatan Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ölümüyle başlayan, Babailer İsyanı, Köseadağ Savaşı ve nihayet 1246'lardan itibaren Moğol hakimiyeti ile had safhaya çıkan sosyal ve iktisadi buhranlar Hoca'nın içinde yetişip yaşadığı sosyal çevreyi belirleyen başlıca etkenlerdir (Ocak, 1991: 13). Onun yaşadığı Akşehir ve havalisi 13. yüzyılda hayli canlı olup yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol/İlhanlı Noyanlarının yaşadığı bir yer olma hususiyetine de sahipti. (Baykara, 1990: 35-39; Ocak, 1991: 14) Anlaşıldığı kadarıyla Nasreddin Hoca fıkralarında yer verilen Timur imgesi de bu coğrafyadaki

Moğol/İlhanlı tesirinin bir ürünüydü. Nitekim A. Y. Ocak da Nasreddin Hoca'nın Timur ve Tatar yöneticileri ile ilgili fıkralarının “büyük bir ihtimalle XIII. yüzyılın ikinci yarısındaki bu Moğol hakimiyeti devrinin hatırasını yansıttığını düşünmek, onların uydurma olduğunu öne sürmekten daha mantıklıdır” (Ocak, 1991: 15) demek suretiyle bu ilişkiye dikkati çekmektedir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında Timur vurgusu hayli dikkat çekici olup, onun yaşadığı dönemle ilgili bazı tartışmaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı araştırmacılar bu fıkralardan hareketle onun 13. yüzyılda değil de Timur'un yaşadığı 15. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşadığını sonucuna varmışlardır. Ancak bize göre burada zikredilen 14. yüzyılın başlarında Anadolu'da Moğol valisi olarak görevlendirilmiş İlhanlı valisi Timurtaş olsa gerektir. Nitekim, yukarıda da ifade edildiği üzere 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İlhanlı noyanları Akşehir'de yaşamayı tercih etmişlerdi. Bu durum muhtemelen Anadolu'daki son İlhanlı valisi Timurtaş Noyan için de geçerli olmalıdır.¹ Hoca'nın yaşadığı ve beyliklerin günden güne güçlenmeye başladıkları bu dönemin Türkiye'sinde adı zulümle ve dehşetle anılan bir isim olarak Timurtaş Noyan, hocanın yaşadığı Akşehir'e de hâkim olan Eşrefoğlu hükümdarı Süleyman Bey'i feci bir şekilde öldürmek suretiyle diğer Türkmen beyliklerine de gözdağı vermişti. Anlaşıldığı kadarıyla bu durum Nasreddin Hoca fıkralarına da gaddar hükümdar kimliği ile yansımış ancak isim benzerliği nedeniyle Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid idaresindeki Osmanlı ordusunu mağlup eden büyük Cihangir Timur ile karıştırılmıştır. Kısacası, Baykara'nın da ifade ettiği üzere, “Akşehir yöresinin İlhanlı devlet adamlarıyla zaten her zaman ilişki içinde olması, Hoca'nın Temür'e izafe edilen fıkralarının da asıl çekirdeği olmalıdır” (Baykara, 1990: 38-39). Nasreddin Hoca'nın Moğollarla bağlantısına dair vurgu da fıkraların Hindistan versiyonunda dikkati çekmektedir. Burada Buharalı olarak gösterilen Hoca'nın,

¹ Ahmet Yaşar Ocak, Nasreddin Hoca fıkralarında sözü edilen Timur karakterinin Baycu Noyan olduğu görüşündedir. O, bu hususu şu cümleleri ile dile getirmiştir: “Bize göre Nasreddin Hoca ile Timur arasında geçen fıkraları, esasında Baycu Noyan gibi XIII. yüzyıl Anadolu'sunda faaliyet gösteren Moğol otoriteleri ile Hoca arasında geçtiği tahmin olunabilecek fıkralar olarak kabul etmek mantıklı gibi görünüyor. Her halde, Timur'la birlikte vuku bulan ikinci istila sırasında bu fıkranın kahramanları Baycu Noyan'ın yerine konulan Timur olmalıdır” (Ocak, 1991: 15, n. 14).

fıkraları vasıtasıyla Moğolları Türkistan'daki zulmünü eleştirmesi gözden kaçırılmamalıdır (Turan, 2021: 37). Görüldüğü üzere bu versiyonda da Hoca aynı olmakla birlikte yaşadığı şehir değişmiş, Konya'nın yerini Buhara almıştır. Buhara da tıpkı Konya gibi Moğol baskısını yakından hisseden, aynı zamanda tasavvufi hayatın güçlü bir şekilde temsil edildiği bir şehir olma hususiyetine sahiptir.

İşte Nasreddin Hoca, yukarıda sayılan tüm bu hadiseler nedeniyle güçlü bir siyasi otoriteden yoksun, yöneticilerin Moğol tahakkümü altında kendi kişiliklerini sergileyemedikleri ve hanların elinde bir nevi oyuncak haline geldikleri, Moğol istilasının meydana getirdiği siyasi ve mali baskı nedeniyle ekonomik ve sosyal yönden hayli zayıflamış bir Selçuklu Anadolu'sunun insanıydı (Ocak, 1991: 13). O, böylesi buhranlı bir ortamda bilge kişiliği ile öne çıkmış, toplumun sorunlarını mizahi bir yolla dile getirmiş ve eleştirmiş, bu arada çağdaşı Yunus Emre gibi Türk toplumunun birliğini sağlamaya gayret etmişti.

Nasreddin Hoca'nın yaşadığı 13. yüzyıl Türkiye'de Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, Hacı Bektâş-ı Velî, Ahi Evren, Ahmed Fakih gibi büyük mutasavvıflar ve önde gelen âlimler vasıtasıyla tasavvuf kültürünün güçlü bir şekilde temsil edildiği, İslam dünyasının batısından ve doğusundan göç eden âlim ve sufiler eliyle Konya, Kayseri, Malatya, Sivas, Eskişehir gibi şehirlerin başını çektiği Orta Anadolu havzasında bir nevi yeniden inşa sürecinin başladığı, kişinin dünyaya, insana ve topluma bakışını sorguladığı ve şekillendirdiği bir devir olma hüviyetine de sahiptir. Bu ilmî ve irfanî zenginlik dönemin Türkiye'sinde güçlü bir kültürel atmosferin oluşmasını sağlamış, tekke ve zaviyelerde yetişen dervişler eliyle Anadolu'da güçlü bir tasavvuf iklimi hâkim olmuştur.

“Hoca” Nasreddin

Nasreddin Hoca böylesi buhran ve siyasi kaosun hâkim olduğu Anadolu'da, Türkmen beyleri ve onların himayesindeki âlimler eliyle Türkçe'nin yeniden ön plana çıktığı bir zaman diliminde, yaşantısı ve toplum nezdinde hatırı sayılır bir karşılık bulan nükteleriyle Türk kültürünün Anadolu'da güçlü bir şekilde yeniden inşasına katkıda bulunmuş önemli bir şahsiyet olarak görülmelidir. Onun taşıdığı unvan üzerinden ilmi ve fikri hayat içerisindeki yerini tespate çalışan bazı araştırmalarda bir bilge ve filozof

olduğu vurgulanmış, bazı araştırmalarda ise dini kimliği öne çıkartılmıştır. Bu kimlik belirleme sürecinde en belirgin faktör ise taşıdığı “Hoca” unvanı olmuştur. Tuncer Baykara, “Hoca” unvanının iki anlama geldiğini ve her ikisinin de Nasreddin Hoca’yı ifade edebileceğini belirtmiştir. Buna göre “Hoca”, tüccar anlamına gelmekte olup hocanın pazara gidip mal satan bir esnaf ve tüccar kişiliğini ifade eder. Bu isim aynı zamanda fakih yahut molla anlamına da gelmektedir (Baykara, 1990: 39).

Fıkraların bütünü göz önüne alındığında Nasreddin Hoca'nın gerçekten de şehir, esnaf ve pazar ilişkisinin göbeğinde olduğu görülür. Dönemin dini zümreleri arasında ahilerin varlığı ve Konya ve havalisinde güçlü bir şekilde temsil edilmeleri Nasreddin Hoca'nın bu teşkilat ile bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Hoca bu teşkilata mensup bir imam/sufi/tüccar olmalıdır. Fıkralarda Hoca'nın dini kimliği ile ilgili olarak camide yahut medresede ders veren bir şahsiyet olduğu açık bir şekilde vurgulanır. 13. yüzyılın dünyasında bu ilgilerin keskin çizgilerle birbirinden ayrılmadığını, bu yüzyılda yaşayan bir âlimin yahut orta sınıf bir köy mollasının aynı zamanda fakih/fakı, ahi, derviş/şeyh hatta savaşçı gazi kimliği taşıyabileceğini de vurgulamak yerinde olacaktır (Şahin, 2020). Nitekim, Letâif'in son bölümünde yer alan: “*Rivayet ederler ki, Hoca her rilimde mahir ve her fende kâmilmiş. Talebe kendinden ders rica etdikte Kuduri'den gayri ders okutmaz imiş. Bazıları der ki, Kuduri okuturken keşif ve keramet sahibi olmuş*” (Halıcı: 1994: 45) cümleleri hocanın hem derviş/sufi kimliğini hem de pek çok ilimde sözü kabul gören bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Nasreddin Hoca Bir Rifâî Dervîşi miydi?

Nasreddin Hoca fıkralarının tasavvufi derinliği anlamak ancak onun sufi/derviş kimliği ile mensup olduğu/olabileceği tarikat hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olabilmekle mümkündür. Literatürde yer alan Nasreddin Hoca fıkralarının ilkinde Sarı Saltuk'un adı açık bir şekilde zikredilir (Boratav, 2007: 107-108). Aynı şekilde Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Cem'in talebi üzerine Ebu'l-Hayr Rûmî tarafından kaleme alınan ve bilhassa Balkan coğrafyasının Türkleşmesi ve İslamlaşmasında sembol haline gelmiş gazi derviş Sarı Saltık'ın hayatını konu edinen *Saltuk-nâme*'de de Nasreddin Hoca'nın adından da söz edilmektedir. Her iki kaynakta da bu önemli şahsiyetin adının zikredilmesi Sivrihisar, Ankara ve

Akşehir bölgesinde yaygın olan Nasreddin Hoca ve Yunus Emre geleneğini anlamlandırmak bakımından hayli önemlidir. Bu fıkra aynı zamanda Yunus Emre, Tapduk Emre ve Nasreddin Hoca'nın yaşadıkları coğrafyada etkili olan tasavvufi geleneğe bir gönderme olsa gerektir ki bu da Seyyid Mahmud Hayrani tarafından temsil edilen Rifâiyye'den başkası değildir.

1315 yılında Muhammed b. Ali b. Es-Serrac tarafından kaleme alınan, Rifaiyye tarikatının en önemli ve kadim metinlerinden birisi olan *Tuffahu'l-Ervah*'ta Sarı Saltık ile Seyyid Mahmud Hayranî'nin ilişkisi açık bir şekilde ortaya konulmuş, Sarı Saltık'ın Rifâiyye'ye mensup olduğu ifade edilmiştir. Bu eserde belirtildiğine göre Seyyid Mahmud, Akşehir'de Rifai geleneğine göre faaliyetlerine devam etmiş, Sarı Saltuk ise Şeyh Mahmud'dan nasibini alarak bu tarikatın seçkinleri arasına girmiş, bilhassa gayrimüslimler arasında faaliyet gösterip onların ihtidasında önemli rol oynamıştır (Muhammed b. Ali b. Es-Serrâc, 2015: 319-326). Bu bilgiler çerçevesinde *Saltuk-nâme*'de verilen Sarı Saltık'ın zaman zaman Akşehir'e gelerek Seyyid Mahmud Hayrani'yi ziyaret ettiği yönündeki bilgiler de daha anlamlı hale gelmektedir.

Sarı Saltık bu ziyaretler sırasında sadece şeyhi Seyyid Mahmud Hayranî'yi değil, aynı zamanda büyük ihtimalle pirdaşı olan Nasreddin Hoca'yı da ziyaret etmekteydi. *Saltuk-nâme*'de Nasreddin Hoca ile Sarı Saltık'ın dostluklarının bilhassa vurgulanması, söz konusu eserde iki yerde Nasreddin Hoca'dan söz edilmesi bunun somut göstergesidir. *Saltuk-nâme*'de belirtildiğine göre, bir defasında Akşehir'e uğrayan Sarı Saltık, Seyyid Mahmud Hayrani'nin kabrini ziyaret ettikten sonra, Nasreddin Hoca'nın da evine uğramış, kim olduğunu soran Hoca'nın hanımına kendini tanıtmış ve Hoca'nın nerede olduğunu sormuş, hanımı ise Sivrihisar ve Karacahisar'a gittiğini söylemiştir (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, 1988: II, 181). Görüldüğü üzere, Nasreddin Hoca'yı ziyarete gelen ancak onu bulamadığı için hanımı ile sohbet eden Sarı Saltık'ın kullandığı bir ifade hem Hoca'nın hem de hanımının mutasavvıf kimliklerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin verdiği bilgiye göre, Hoca'yı evinde bulamayan Sarı Saltık, "Hayf bize birkaç nasihat ide dirdüm, bulamadum" demiştir. (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, 1988: II, 181). Burada onun dilinden Nasreddin Hoca'nın mürşid ve mutasavvıf kimliği de açık bir şekilde dile getirilmektedir. Bu ifadeler Seyyid Mahmud Hayrani'den sonra Nasreddin

Hoca'nın Akşehir'de irşad vazifesi ile görevlendirilmiş olabileceğini de akla getirmektedir. Sarı Saltık'ın Hoca'nın evini ziyaret etmesi onunla olan yakınlığına ve aynı zamanda onunla mürşid-mürid ilişkisine bir gönderme olarak da kabul edilebilir. *Saltuk-nâme*'de Sarı Saltık'ın her yıl "tuhfeler ve armağanlar gönderip Hoca'nın hayır duasını istediği, Hoca ve hanımının da ona dualar gönderdikleri" bilgisine yer verilmektedir (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, 1988: II, 182). Bu durum da ikili arazındaki tarikat bağının bir yansıması olsa gerektir.

Anlaşıldığı kadarıyla Seyyid Mahmud Hayrani'nin şahsında Akşehir bu dönemde Rifaiyye'nin Anadolu'da temsil edildiği önemli merkezlerden birisiydi. Gerek Sarı Saltık'ın gerekse Nasreddin Hoca'nın burada bulunma nedenleri de bu tarikata bağlılıkları ile ilgiliydi. Nitekim Mehmet Dervişoğlu da benzer bir görüşe sahip olup, Nasreddin Hoca'nın Akşehir'e göç etme nedeninin "şeyhi Seyyid Mahmud Hayrani'ye yakın olma isteği" olduğunu söylemekte ve Hoca'nın Konya'nın o devirdeki önde gelen âlim ve sufileri arasında yer alan Ahmed Fakih, Pir Ebi, Hoca Cihan ve Seyyid İbrahim Veli ile ilişkilendiren araştırmaların varlığına dikkati çekmektedir (Dervişoğlu, 2018: 483). Nasreddin Hoca'nın hem Seyyid Mahmud Hayrani'nin hem de Hacı İbrahim Veli'nin vakfiyesinde şahitler arasında yer alması da yine bu yakınlığın bir yansımasıdır (Köprülü, 2004: 23). Seyyid Mahmud Hayrani ile Nasreddin Hoca ilişkisine, Hoca'nın tasavvufi kimliğine dair bir eser kaleme alan Selami Şimşek de dikkati çekmekte, gerek yaşadığı dönemin dini ve tasavvufi ortamından gerekse Seyyid Mahmud Hayrani ve Seyyid Hacı İbrahim'e intisab ederek bu zatlardan nasip alması sebebiyle" tasavvuf ehli arasında yer aldığını dile getirmektedir (Şimşek, 2005: 52-54).

Evliya Çelebi'nin de veliler zümresi içerisinde saydığı Nasreddin Hoca için Sarı Saltık'ın kullandığı "Bu kişi ermiş kişidir derler" sözü de yine Hoca'nın dervişliğine somut bir göndermedir. *Saltuk-nâme*'de dikkat çeken bir diğer husus ise, Nasreddin Hoca'nın fıkralarının baş kahramanı olan hanımının da takva sahibi bir hanım sufi olarak tasvir edilmesidir. Akşehir'e uğradığı zaman nasihat almak istediği Hoca'yı yerinde bulamayan Sarı Saltık, Hoca'nın hanımından nasihat dinlemiş, Hoca'nın hanımı ise, "bu dünyada fâsık, fâcir, fâsid ile alaka eyleme ve dahi yad kişiye kendüni ve hem dahi malunı inanma, dilünden tevbe ve istiğfarı koma ve kendüne ne sanırsan her mü'mine anı sanasın. Allah'tan korkup ve Resul'den utanasın

ve ahiret için bunda amel-i ahsen idesin..” şeklinde nasihatte bulunmuştur (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, 1988: II, 182).

Nasreddin Hoca ve Sarı Saltık bağlantısını merkeze aldığımızda dikkatimizi çeken bir diğer husus ise, Sarı Saltık gibi Yunus Emre'nin de Nasreddin Hoca ile aynı tasavvufi çevre içerisinde oluşudur. Yunus Emre'nin *Divan*'ında geçen “Yunus’a Tapduk’u Saltuk u Barak’tandır nasib” şeklindeki dizeler aynı havzada belirginleşen Rifâiyye'nin bir yansımasıdır. Görüldüğü üzere, Sivrihisar merkezli başlayan ve Konya Aksaray-Karaman havalisinde devam eden bu güçlü tarikat bağları Nasreddin Hoca ile Yunus Emre'yi de aynı çizgiye yerleştirmektedir. Burada karşımıza çıkan isimlerin ortak özelliği ise Moğol istilasına karşısında Türk dilinin ve kimliğinin muhafazasını üstlenen şahsiyetler olmalarıdır.

Nasreddin Hoca gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki yüzyıllarda fıkraları ve hikmetleri ile İslam dünyasının hemen her coğrafyasını etkilemiş, bu etki sadece Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. Onun Bosna’da, Kosova’da, Mısır’da, Orta Doğu’daki Arap ülkelerinde, Azerbaycan’da ve Hindistan’da da farklı isimlerle tebarüz ettiği yukarıda belirtilmişti. Bu geniş yayılmanın da Hoca’nın mensubu olduğu Rifâiye tarikatı ile ilişkisi olması kuvvetle muhtemeldir.

Nasreddin Hoca Fıkralarının Tasavvufi Yorumu

Nasreddin Hoca’nın benimsemiş olduğu mizah anlayışının temel amacı sadece güldürmek olmayıp aynı zamanda düşündürmek ve ders vermektir. O, kendi çağında yaşayan pek çok mutasavvıfın aksine irşad metodu olarak mizahı benimsemiştir. Fıkralarında hikmeti öne çıkarmış, kişinin yakîn ve doğru bilgiye sahip olup olmadığını sorgulamış, Yüce Allah’ın adalet ve ilmine vurgu yapmıştır. Hocanın fıkraları/latifeleri tasavvufi bağlamda değerlendirildiğinde, nefis terbiyesi, çirkin ve gizli sözlerden uzak durmak, mal ve evladın fitne olduğu ve uzak durulması gerektiği, fark üzere olmak, dünyevi kaygılardan uzaklaşmak, nefsin hilelerine karşı uyanık olmak, dünyanın geçici ve aldatıcı olduğunu idrak etmek, günahlara tövbe etmek, ibadete gayret etmek, tarikat yolunda istikamet üzere olmak, bolca sadaka vermek, yetim malı yememek, seyahat etmek, hayvan haklarına riayet etmek, iyi insan olmak, müridin kendini bilmesi, ilim öğrenmek, iyi arkadaş seçmek, aileye karşı sorumlulukları yerine getirmek, birlik sırrına

ermek gibi hususları öne çıkardığı görülür (Dervişoğlu, 2018: 489-493). Tüm bu hususlar aslında Hoca'nın sufi/mürşid kimliğinin bir yansımasıdır. O, fıkralarıyla toplumun sorunlarını dile getirmiş, bunu yaparken de aslında kendi içsel yolculuğunu toplum eleştirisi bağlamında ortaya koymuştur.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarının tasavvufi yorumu konusunda en dikkate çalışmalardan birisi, yukarıda da ismini zikrettiğimiz, 19. yüzyılda yaşamış, rindane meclislerin müdavimi şakacı kişiliğiyle tanınan Mevlevi şairi Burhaneddin Efendi'ye (ö. 1897) aittir. Bu eser Nasreddin Hoca'nın tasavvufi kimliğinin anlaşılması ve hocanın tasavvufa dair düşüncelerini ortaya koymasai bakımından oldukça önemlidir. Burhaneddin Efendi Nasreddin Hoca'nın fıkralarının tasavvufi şerhini yapmış, böylece Hoca'nın fıkralarındaki derin manaları da ortaya koymuştur. Burhaneddin Efendi'nin eserinden hareketle sonraki dönemlerde de Hoca'nın fıkralarının tasavvufi yorumları yapılmış, geçmişten günümüze pek çok tarikat ve dergâhta hocanın fıkraları hikmetler manzumesi olarak anlatılagelmiştir. Mesela, Burhaneddin Efendi'nin şerh ettiği fıkralardan birisi şu şekildedir: Bir gün Hoca bir şehirde kürsüye çıkar ve “Ey Müslümanlar bu şehrin havasıyla bizim şehrin havası birdir”, der. Cemaatten bazıları bunu nereden bildiğini sorarlar. Bunun üzerine o: “Akşehir’de ne kadar yıldız varsa burada da o kadar yıldız var” cevabını verir. Burhaneddin Efendi'nin belirttiğine göre, Hoca bu fıkra ile cemaatine, “Her ne mekânda bulunursanız bulunun Hak Teâlâ hazır ve nâzırdır. Hak Teâlâ'nın azamet ve kudretini yaratılmış bütün varlıklarda müşahede edin, şaşı gözlüler gibi her şeyi iki görmeyin” demek suretiyle vahdet sırrını öğretmek istemiştir (Halıcı, 1981: 25). Görüldüğü üzere bu fıkrada diğer pek çok fıkrasında da görüldüğü üzere Nasreddin Hoca'nın sahip olduğu vahdet-i vücud düşüncesi açık bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Yaptığımız bu çalışma ile hedeflenen Hoca'nın tüm fıkralarının şerhini yapmak olmayıp, bu durum bir tebliğin sınırlarını fazlasıyla aşacaktır. Burada fıkralar içerisinden seçilen yedi tanesinin çerçevesi içerisinde onun tasavvuf anlayışı hakkında ana hatlarıyla fikir verebilmektir.

Sen de Haklısın

Nasreddin Hoca kadı iken bir gün dostlarından birisi evine gelmiş, bir komşusuna karşı açtığı davayı hatırlatarak: “Hoca! Ne dersin, haklı mıyım?” diye sormuş. Hoca bir süre düşündükten sonra:

“Haklısın!” demiş. Ertesi gün dostunun dava ettiği komşusu da Hoca’ya uğrayıp aynı davayı kendi açısından anlattıktan sonra: “Hoca! Ne dersin, haklı mıyım?” diye sormuş. Hoca bir süre düşündükten sonra ona da: “Haklısın” demiş. Hoca’nın dostlarıyla konuşmalarını kapı aralığından duyan karısı, adam gittikten sonra: “Hoca, dün davacı geldi, adama haklısın dedin, bugün davalı geldi ona da haklısın dedin. Hem davacı hem de davalı ikisi birden haklı olur mu?” deyince, Hoca, biraz düşünmüş ve: “Sen de haklısın, karı!” cevabını vermiş. (Güleç, 2012: 23-24).

“Sen de haklısın”, Nasreddin Hoca’nın en meşhur fıkralarından birisidir. Bu fıkra Hoca’nın tavrı aslında her bir yolun Yüce Yaratıcıya ulaşacağını gösteren ve tasavvuf geleneğinde sıklıkla kullanılan “Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisinin peşinden giderseniz bana ulaşırsınız” hadisinin bir izahı gibidir. Burada Hoca farklı kimliklere Hak vermek suretiyle muhtelif tarikatların ve farklı yolların Hakk’a ulaşmaya mâni olmadığını ortaya koymuştur. Bu fıkra aynı zamanda tevhid ehlinin olaylara bakışını gösteren güzel bir örnektir. Hoca burada konuya bir müşşid olarak çok daha üst bir noktadan bakmaktadır. Güleç’e göre, tevhid ehli hiçbir olayda ve durumda Hak’tan başka bir nesne görmediği için onun nezdinde dost ve düşman kavramları da olamaz. Bu durumda ne şikâyet ne de şikâyetçi olmayacağı için de, marifet ehlinin kurallarını ancak marifet ehli anlayabilecektir. Yani, kâmil bir müşşid olan Nasreddin Hoca üç farklı mertebeden kimseye kendi mertebelerine göre haklı olduklarını söylemektedir. Haklı olan üç kişinin hepsi de kendi makam ve hallerine göre haklı olmaktadır. (Güleç, 2012: 25).

Ölmüş Ademi Nereden Bilirsiniz?

Bir gün Hoca karısına der ki: “A karı, ölmüş âdemi nereden bilirsin dedikte eli ayağı sovrur, andan bilirim.” demiş. Bir gün Hoca, oduna dağa gider iken eli ayağı, sovrur olduğundan üşümüş. Hoca hemân “Ben öldüm.” deyip bir ağacın dibine yatar. Kurtlar gelip eşeğini yemişler. Hoca yattığı yerden “İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği!” demiş. (Koz, 2015: 61-63)

Ölüm tasavvuf geleneği içerisinde önemli bir metafor olarak Nasreddin Hoca’nın fıkraları içerisinde de sıklıkla vurgulanan bir olgudur. Burada ele aldığımız ölüm ile ilgili fıkrasında Hoca’nın cemaatine yahut dervişlerine vermek istediği mesaj, tasavvuf literatüründe önemli bir yeri olan “Ölmeden

önce ölünüz” düsturudur. Şair Burhaneddin bu fıkrayı; “kendinize soğukluk gelmeden hayatta iken ruhunuza cîlâ verin, safvet-i kalb peyda edip nûr-ı ilâhiye ulaşın” şeklinde açıklamıştır (Halıcı, 1994: 25). Şenocak’ın da belirttiği üzere; “ölüm her an bizimledir. Fiziksel olarak dünyadan ayrılışın zorluğunu düşünerek kaygı ve korkular yaşayan insanoğlu, nefsini öldürmediği sürece ölüp ölüp dirilmeye mahkûmdur” (Şenocak, 2019: 32). Burada ölümden sonrasının insana bir fayda vermeyeceği, ancak ölümü kavramak için bu eylemin bazı hal ve tavırlara dikkat etmek ve nefsin kontrol altına almak şeklinde ölmeden önce gerçekleştirilebileceği açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Ölüm bu dünyadaki insan hayatının sonudur. Bu nedenle sufilerin yaptığı gibi, dünya malına tamah edilmemeli, gelip geçici hevesler peşinde koşmamalı, iyi bir ad bırakmalı ve dünyaya asıl geliş gayesini anlayıp, varlığın hakikatini bilinmelidir. Ölümden sonra Hoca’nın eşeği örneğinde de görüldüğü üzere ne kişinin kendisine olan bir mala yahut servete bir faydası olacak ne de uğruna kendisini harap ettiği mal ve mülkün ona bir faydası olacaktır. Şair Burhaneddin, Hoca’nın eşeğini kurtların yemesini ise, “ölmüş kimsenin geriye kalan yetim ve yetimesinin malını yemeyin, zira, sahibi ölüp şimdiki sahibi dahi yetimdir, zinhar öyle eşek eti yer gibi haram ve yetimin malını yemeyin” (Halıcı, 1994: 26) şeklinde izah etmiş ve bu şekilde yetim malını korumayı, kimsesizlerin hakkını muhafaza etmeyi öne çıkaran bir yaklaşım sergilemiştir.

Turşuyu Sen mi Satacaksın?

Nasreddin Hoca bir zamanlar turşu satmaya başlamıştı. Eşeğine yüklediği turşuları mahalle mahalle gezdirerek satıyormuş. Bir gün turşu satmak için dolaşırken ne zaman: “Turşu” diye bağıracak olsa eşeği anırmaya başlıyormuş. Sonunda Hoca eşeğe: “Yetti artık. Turşuyu sen mi satacaksın, yoksa ben mi?” diye çıkmış. (Duman, 2008: 345).

Tasavvuf kültüründe eşek nefsi simgeler. Eşek sesi dünya üzerindeki seslerin en kötüsü olarak kabul edilir. Nitekim Burhaneddin Efendi’nin eserinde muhtelif latifeler çerçevesinde nefis ve nefis terbiyesi konusuna sıklıkla değinilmiş, nefis hayvana benzetilmiştir. Buna göre, mürit nefsine kesinlikle hiçbir suretle etmemeli, onu daima düşkünleştirmek için riyazete önem vermeli mücadele etmelidir (Dervişoğlu, 2018: 490). Şair Burhaneddin’e göre nefsin karşısında üç düşman bulunmakta olup bunlar sırasıyla kalp, akıl ve ruhtur. Mürid nefsine karşı bunları doyurmalı,

nefsiyle sürekli mücadele halinde olmalıdır (Dervişoğlu, 2018: 490). Nefis ile mücadele etmenin en belirgin yöntemi ise az uyumak, az yemek ve gerekmedikçe konuşmamaktır. Bu nedenle Allah insana bir ağız ve iki kulak vermiştir.

Eğer Kurdun Kuyruğu Kopar ise

Bir gün Hoca İmâd ile kurt avına gider, ta ki kurdun inine varırlar. Hoca İmâd'a "Sen gir." demiş. İmâd Hoca'ya "Sen gir." demiş. Meğer kurt taşrada imiş, gelir inine girerken İmâd kuyruğundan pek tutar. Kurt eşinip İmâd'ın gözüne toz gider. "Bre Hoca, nedir bu toz?" dedikte Hoca eyitti: "Eğer kurdun kuyruğu kopar ise ol vakit görürsün tozu." demiş. (Koz, 2015: 50-51)

Nasreddin Hoca'nın bu fıkrada vermek istediği mesaj da yine nefis terbiyesi ile ilgilidir. Şair Burhaneddin'e göre Hoca burada: "nefsinizin kuyruğunu sıkı tutunuz, eğer aman verip bırakırsanız sizi helak eder, bu nedenle o sizi helak etmeden riyazet ve perhiz ile terbiye edin" (Halıcı, 1994: 20) mesajı vermiştir. Görüldüğü üzere burada da riyazet ve mücadele bahsine değinilmiş, insanın kendisini tehlikeye sokacak, dünyasını ve ahiretini berbat edecek nefsinin ipini sıkıca tutması gerektiği, aksi halde işlerin görünenin çok ötesinde olumsuz bir etkiye sahip olacağı dile getirilmiştir.

Dünyanın Merkezi Neresidir?

Nasreddin Hoca'nın bilgelik ve hikmeti öne çıkaran fıkralarından birisi de Sultan Alâeddin Keykubad ve devrin Hristiyanlarının da dahil olduğu ve farklı zamanlarda sıklıkla benzerlerine rastladığımız, bir Müslüman molla ile Hristiyan din adamlarının itikadi tartışmasını merkeze alan latifesidir. Söz konusu fıkra şu şekildedir:

Hoca Nasreddin Efendi zamanında üç ruhbanlar her ilimde mahirler zuhur edip âlem-i seyahat edip gezerler iken Sultan Alâeddin vilayetine varırlar. Padişah'tır, bunları dine dâvet ider. Bu üçü dahi eydür: "Bizim her birimizin birer sualimiz vardır. Eğer cevap verirsiniz sizin dininize girelim" didiler. Bunlar, kavle razı oldular, andan Sultan Alâeddin ulemasını ve meşayihini cem' eyledi. Bunların suallerine asla cevap vermeye birisi kadir olmadılar. Sultan Alâeddin gazaba gelip: "Şol benim Arab, Acem, Rum vilayetleri hükmümde olan ulemâ ve meşâyihden bir kimse

bulunmadı ki, bunlara cevap vere.” deyip memleket memleket nida ettirdi. İçlerinden birisi eyitti: “Bu sullaere bir kimse cevap veremez, belki Hoca Nasreddin Efendi cevap vere.” dedi. Hemen Padişah emr eyledi, Nasreddin Efendi'ye tatar çıkardılar. Acele varıp, Hoca'ya bulup Padişahın emrini söyledi. Hemen ol saat Nasreddin, eşeğini eyerleyip asasin eline alıp eşeğine binip tatara: “Düş önüme.” deyip doğru Sultan Alâeddin sarayına gelip huzur-ı padişaha girip selam verdi. Aleyk alıp Hoca'ya yer gösterdi. Oturup padişaha dua edip eyitti: “Beni çağrmaktan muradınız nedir?” dedi. Sultan Alâeddin ahvâli nakl eyledi. Andan Hoca eyitti: “Sualiniz nedir?” dedi. Andan ruhbanın biri ileri gelip eyitti: “Benim sualim Efendi hazretleri, “Dünyanın ortası neresidir?” dedi. Hemen eşekten aşağı inip asası ile eşeğin ön ayağını gösterdi. “İşte dünyanın ortası eşeğimin ayağı durduğu yerdir.” dedi. Ruhban eyitti: “Neden malum?”. Hoca eyitti: “Eğer itimad itmez isen işte ölç. Eğer ziyade eksik gelir ise ana göre söyle” dedi. Andan ruhbanın biri dahi ileri gelip eyitti: “ya bu gök yüzündeki yıldızlar ne kadardır?” dedi. Hoca eyitti: “Eşeğimin üzerinde ne kadar kıl var ise ol kadardır” dedi. Ruhban eyitti: “Neden malum?” “İnanmaz ise gel say” dedi. “Eğer eksik gelirse ol zaman söyle” dedi. “Ya eşeğin üstündeki kıl sayılır mı?” dedi. Hoca eyitti: “Ya ol kadar yıldız sayılır mı?” dedi. Ol bir ruhban ruhban ileri gelip: “Eğer benim sualime cevap verebilirsen cümlemiz imana geliriz” dedi. Hoca: “Söyle, görelim” dedi. Ruhban eyitti: “Ey Hoca, şu benim sakalımın kaç kılı vardır?” dedi. Hoca eyitti: “Say, benim eşeğimin kuyruğunda kaç kıl var ise ol kadardır” dedi. Ruhban eyitti: “Neden malum?”. Hoca eyitti: “Behey canım, inanmaz isen gel say.” dedi. Ruhban bu kavle razı olmadı. Hoca eyitti: “Eğer razı olmaz isen, gel bir kıl sakalından ve bir kıl eşeğin kuyruğundan koparalım, görelim nasıl gelir?” dedikte, ruhban gördü olur iş değil. Cenâb-ı Hak'tan hidayet erişti, hemen yoldaşlarına: “İşte imana geldim” deyip kelime-i tevhid eyledi ve ol ikisi dahi c3an-ı gönülden imana geldiler, üçü dahi Hoca'ya bende oldular demiş. (Koz, 2015: 63-67)

Nasreddin Hoca'nın bu latifesi hem Hoca'nın mutasavvıf kimliği, bilgeliği hem de yaşadığı dönem hakkında bilgi vermesi bakımından hayli önem taşır. Hoca burada üç Hıristiyan azizinin ihtida etmesine vesile olmuş bu sayede onları kendisine mürid edinmiştir. Hocanın bu fıkrada vermek istediği mesaj, dünya her ne kadar geniş gibi görünse de sınırlıdır. Aynı şekilde yıldızlar ne kadar çok görünürse görünsün sınırlı ve sonludur. Yüce

Allah'ın rahmet deryası sınırsızdır. Onun ihsanları sayısız ve sınırsızdır. Bütün inananlara hidayet ve rahmet eder. Rahmetini talep ederek tarik-i Hakk'a sülük ile İslam-ı ezelinizi izhar edip hidayete gelin demektedir (Halıcı, 1994: 27). Hoca'nın bu fıkrası aynı zamanda mensubu olduğu Rifai geleneğin Sarı Saltık örneğinde de zikredilen gayrimüslimlerin ihtidası hususunu yeniden hatırlatması bakımından da oldukça manidar ve ehemmiyetlidir. Ancak bir gayrimüslimi ihtida ettirmenin yolu ise ondan çok daha derin, zâhir ve bâtın yönü kuvvetli bir bilgi ve hikmet birikimine sahip olmaktan geçmektedir.

Ceviz ve Kabak

Nasreddin Hoca, bir yaz günü biraz serinlemek için ceviz ağacının gölgesine oturmuş. Biraz ilerdeki kocaman helvacı kabakları gözüne ilişince kendi kendine: “Şu Allah'ın işine bak, otun üstünde koskoca kabak yetişiyor, şu dalları yere göğe uzanmış, bir evleklik yer tutan ceviz ağacının meyveleri ufacak”, diye düşünürken başına bir ceviz düşmüş. Hoca: “- Ah başım, diyerek yerinden fırlamış. Tövbe ya Rabbi, bir daha senin işine asla karışmam. Ya ağaçta ceviz yerine kabak yetişseydi!” demiş.

Bu fıkrada, Yüce Allah'ın kâinatı yaratışındaki mükemmellik vurgulanmaktadır. Hoca burada tüm âlemlerin belli bir nizam ve düzen içerisinde kusursuz bir biçimde yaratıldığını, buna aciz kulların akıl ve sır erdiremeyeceğini, yaratılan her nesne ve varlıktan ibret alınması gerektiği izah edilmektedir. Bu fıkra aynı zamanda Mülk Suresi'ne de atıfta bulunmaktadır. Burada sözü edilen “Yedi kat uçsuz bucaksız gökleri mükemmel bir uyum ve ahenk içerisinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir kusur göremezsin. Bak bakalım herhangi bir kusur görebilecek misin? İstersen tekrar tekrar bak: Sonunda gözlerin kusur arayıp bulamamaktan bitkin ve yorgun düşecektir” (Mülk, 67/3-4) mealindeki ayettir. Güleç'e göre; “Allah'ın yaratışında kusur bulmağa yeltenmemiz, hor ve hâkir bir hale düşmemize sebep olur. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir. Bakmasını bilen göz, düşünmesini bilen akıl için etrafımızdaki her bir varlık ve olayda insanı hayretler içerisinde bırakan nice incelikler, sırlar ve hikmetler gizlidir (Güleç, 2012: 86).

O Konuşursa Bu da Düşünür

Nasreddin Hoca, bir gün, pazarda küçük bir kuşun on altına

satıldığını görünce, eve koşar ve kümesteki baba hindiyi koltuğunun altına alıp pazara gelir: “Yirmi altına baba hindi!” diye bağırarak dolaştırır. Görenler: “Aman Hocam, bir hindi için yirmi altın çok değil mi?” diye sorarlar. Hoca: “Az önce parmak kadar bir kuş on altına satıldı” diye cevap verir. Onlar: “Canım o senin bildiğin kuşlardan değildi. Tuti kuşu idi. Gayet güzel konuşur” derler. Bunun üzerine Hoca: “O konuşursa bu da düşünür” der. (Duman, 2008: 346).

Nasreddin Hoca'nın papağan fıkrası da tasavvuf kültüründeki tefekkür anlayışının en güzel örneklerinden birisidir. “Hiç Şüphe yok ki biz, düşünüp ibret alın diye azamet ve kudretimizin delillerini anlattık!” (Hadid, 57/7) ayetini bu fıkra çerçevesinde değerlendiren Avcı, tefekkür ve tedebbürün ayetlerce çokça geçtiğini ve insanı düşünmeye sevk ettiğini belirtmektedir (Avcı, 2014: 452). Tefekkür hayrı ve şerri görmeye yarayan kalpteki ışık olarak tanımlanır. Bu husus daha öndeki pek çok büyük mutasavvıf tarafından dile getirilmiştir. Mesela, Mîmşad Dinaverî “Hakimler hikmeti tefekkür ve sükut ile elde etmişlerdir” cümlesiyle tefekkürün önemine vurgu yapmıştır (Şimşek, 2005: 168). Nasreddin Hoca da kendisinden önceki pek çok sufi gibi düşünmenin konuşmaktan çok daha önemli olduğunu ve tasavvuf kültüründe riyazetin esasları arasında kabul edilen az konuşmanın önemini ifade etmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, tasavvuf kültüründe riyazetin temel şartları olarak az yemek, az konuşmak ve az uyumak gösterilir. Hoca bu fıkrasında da az konuşma hususuna vurgu yapmakta ve düşünüp ibret almanın, çok konuşmaktan daha önemli bir erdem olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç

Nasreddin Hoca 13. yüzyılın önemli dini simalarından birisi olarak gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde Türk tasavvuf geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Sivrihisar'da başlayan ve Konya Akşehir'de devam eden ilmî ve hikmeti macerası, kendisine atfedilen fıkralar dikkate alındığında, dönemin Selçuklu ve Beylikler dünyasının başta gelen bilgisi haline gelmesini sağlamıştır.

Onun fıkralarındaki tasavvufi unsurlar Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemdeki tasavvufi düşüncenin inceliklerini, toplumun karşı kaşıya kaldığı sorunlar karşısında bir imam/kadı ve mutasavvıf olarak takındığı

tavru ve hepsinden önemlisi kendisinin beslendiği tasavvufi anlayışın inceliklerini ve özünü ortaya koymaktadır. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında Nasreddin Hoca'nın yaşadığı yüzyılın Türkiye'sindeki en önemli ve toplumsal karşılığı olan tasavvufi karakterlerden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Nasreddin Hoca'nın Seyyid Mahmud Hayrani ile olan yakınlığı onun Rifai çevreler ile bağlantısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İleride bu konuya dair yapılacak yeni çalışmalar Hoca'nın tarikat bağlantılarını ve tasavvuf geleneği içerisindeki yerini daha da açık bir şekilde ortaya çıkaracaktır. Aynı şekilde Hoca'nın fıkralarının tasavvufi boyutuna dair çalışmaların artması da bu önemli şahsiyetin çok daha geniş bir yelpazede anlaşılıp değerlendirilmesini mümkün kılacaktır.

Kaynakça

Avcı, H. (2014). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Ayetlerin İzleri”, *Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu (4-8 Kasım 2013)*, ed., Burhan Sayılır, Eskişehir, ss. 449-454.

Baykara, T. (1990). “Nasreddin Hoca ve Dönemi”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri (15-17 Mayıs 1989, Ankara)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 35-39.

Boratav, P.N. (2007). *Nasreddin Hoca*, 5. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Dervişoğlu, M. (Aralık 2018). “Mizah-Tasavvuf İlişkisi Bağlamında Nasreddin Hoca Latifelerinin İşlevselliği: Burhâniye Tercümesi Örneği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/2, ss. 479-495.

Duman, M. (2008). *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası*, İstanbul: Heyamola Yayınları.

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî (1988). *Saltuk-nâme*, II, haz.: Şükrü Haluk Akalın, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1961). *Nasreddin Hoca*, İstanbul: Yükselen Matbaası.

Güleç, İ. (2012). *Nasreddin Hoca'nın Biri Bir Gün: Nasreddin Hoca Fıkralarının Tasavvufi Yorumu*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Halıcı, F. (1981). “Mevlevi Şairi Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri”, *Milli Folklor*, III/3, s. 24-26.

Halıcı, F. (1994). *Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Koz, M.S. (2015), *Letâ'if: Nasreddin Hoca Fıkralarının İlk Baskısı*, haz.: M. Sabri Koz, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Köprülü, M.F. (2004). *Nasrettin Hoca*, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Muhammed b. Ali es-Serrâc. (2015). *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, haz.: M.N. Bardakçı-M.S. Sarıkaya, İstanbul, Kitap Yayınları.

Ocak, A.Y. (Ağustos 1991), “Nasreddin Hoca'nın Yaşadığı Sosyal Çevre”, *Din Öğretimi Dergisi*, S. 29, s. 11-17.

Özdemir, N. (2010). “Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca”, *Milli Folklor*, 22/87, ss. 29-40.

Sakaoğlu, S. (Mayıs 2003). “Bir Selçuklu Bilgesi Olarak Nasreddin Hoca”, *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi (Bildiriler)*, Konya, s. 285-289.

Sakaoğlu, S- Alptekin, A.B. (2009). *Nasreddin Hoca*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Şahin, H (2020). *Dervişler, Fakihler, Gaziler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şenocak, E. (2019). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Ölüm ve Öteki Dünya Algısı”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 7, S. 17, ss. 21-45.

Şimşek, S. (2005). *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf*, İstanbul: Buhara Yayınları.

Turan, F.A. (2021). “Anadolu'dan Hindistan'a Türk Mizahının Zirve Şahsiyeti Hoca Nasrettin”, *Türkiye'de Hindistan Çalışmaları-I*, ed.: A.M. Dündar-Y. Kayalı, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, ss. 31-48.

Uysal B.-Altunbay, M. (2017). “Ahilik Ahlâkının Yansıtıcısı Olarak Nasreddin Hoca Fıkraları”, *ZfWT*, Vol. 9, No. 1, ss. 103-120.

